

Digitaal monument voor vervolgte joden in Nederland

# Deuteronomium: ...opdat diens naam uit Israël niet uitgewist worde

## Traditie

**VUGHT** - In mei 2005 is het zestig jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog in Europa eindigde. Een periode die inmiddels mijlenver achter ons lijkt te liggen. Onzekere tijden met fenomenen als terroristische aanslagen en politieke moorden ontwrichten de samenleving zodanig dat reflectie op het verleden geen prioriteit heeft. Toch zou een welbewuste terugblik geen kwaad kunnen, want van fouten uit de historie is nog altijd lering te trekken. In voormalig Konzentrationslager Herzogenbusch, het tegenwoordige Nationaal Monument Kamp Vught, hield emeritus hoogleraar Isaac Lipschits (74) half december een lezing over het digitale monument dat onder zijn auspiciën wordt opgericht voor de joden in Nederland, die tijdens de oorlogsjaren werden vervolgd en omkwamen. Alvast een vooruitblik op deze bijzondere ode.

Vught ligt er op de twaalfde december maar grauw en verlaten bij. Is dit nu een van de meest welvarende gemeenten van Nederland? Een grauwe mistnevel sluimert op de akkers en in het dorp zijn maar weinig mensen aan de wandel, terwijl het toch nationale winkelzondag is?! Vanaf de snelweg de bordjes volgende, is het ongeveer tien minuten rijden naar de strengbewaakte Koepelgevangenis en het daarnaast gelegen Nationaal Monument Kamp Vught. Op de parkeerplaatsen is geen hond te bekennen. Een vijftal auto's staat dichtbij de ingang geparkeerd, zodat maar een korte sprint hoeft te worden getrokken naar het museum, waar het weldadig warm is. In de ontvangsthal zitten twee dames achter de balie. Of we voor de lezing van professor Lipschits komen? We staan keurig aangemeld op een lijst en mogen doorlopen. Of we de spreker vooraf even wat vragen kunnen stellen?

Zijn blik is peinzend. Waar kennen we elkaar ook al weer van? Of zijn geheugen even opgefrist kan worden?! 'Ja natuurlijk, mmm, inderdaad die eerdere ontmoetingen vonden niet onder een al te gelukkig gesternte plaats, maar goed, geen nood...dit keer beter. Wat een bijzonder initiatief, hoe lang is hij er al mee bezig?' Lipschits: 'Vanaf het moment dat ik met emeritaat ging, in 1990. Tot die tijd was ik hoogleraar eigentijdse geschiedenis in Groningen en in die hoedanigheid heb ik me nooit bezig gehouden met de Sjoa. Dat heb ik uitdrukkelijk nooit

gewild, want ik kon en wilde me niet op een professionele afstand van de vervolging en moord op de joden houden. Ik ben van de oude stempel, dat je naar een zo groot mogelijke objectiviteit moet streven, maar het onderwerp heeft me natuurlijk wel altijd bezig gehouden. Het was dan ook een opluchting dat ik na mijn Vut hieraan aandacht kon besteden. In 1992 verscheen een boekje met de titel *Onbestelbaar* en daarin schrijf ik

over mijn, in Auschwitz, vermoorde familieleden. Niet alleen hun naam, maar de naam van alle joden die in Nederland zijn vervolgd, mogen echter niet in de vergetelheid raken. Het heeft te maken met een belangrijke joodse traditie, zoals die verwoord is in het Oude Testament ...opdat diens naam uit Israël niet uitgewist worde. Wanneer een gehuwde man zonder kinderen komt te overlijden dan moet zijn vrouw met een zwager, een broer van de man, trouwen en kinderen krijgen. De naam van de overleden echtgenoot gaat niet verloren, omdat de zoon uit het tweede huwelijk de naam zal dragen van de overledene. Het is deze zinsnede uit Deuteronomium die voor mij eigenlijk de emotie weergeeft waarom ik dit monument graag wil oprichten. In de joodse traditie is iemand niet echt dood, zo lang hij in herinnering blijft.'

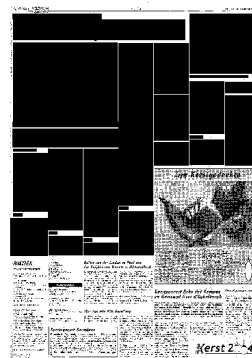
## Gewist

Lipschits: 'In de Tweede Wereldoorlog zijn hele familietakken gewist. Van de meer dan 135.000 Nederlandse joden zijn er zo'n 107.000 gedeporteerd en daarvan zijn maar zo'n vijfduizend mensen teruggekeerd. Met het monument moeten alle namen terug komen in de herinnering. Omdat in het monument ook de namen komen van Poolse en Duits joodse vluchtelingen, kom je toch al gauw op 110.000 namen. Van elke persoon komen bovendien niet alleen de naam, maar allerlei nader bekende gegevens op de site. Waarom het digitaal monument wordt? Inderdaad, er is al een dik boek, waarin de namen vermeld staan van de vermoorde joden, maar in *In Memoriam* staan fouten en het is alleen voor mensen waarvan geen graf bekend is. Bijvoorbeeld de joodse mensen die Vught, Amersfoort of Westerbork zijn doodgeschoten, staan er niet in. En ook mijn grootvader, die aan de vooravond van de deportaties gewoon in zijn bed kwam te overlijden, van ouderdom, ook niet. Bovendien wilden we iets

maken dat interactief is. De suggestie voor een digitale monument komt van iemand bij het Centraal Joods Overleg die voorstelde om gegevens te digitaliseren en voor iedereen beschikbaar te maken, zodat ook gegevens en informatie kan worden toegevoegd. Inderdaad, een hele onderneming, want alle namen en bijzonderheden moeten met de hand worden ingevoerd. Gedeeltelijk doe ik het zelf. Dat verbaast u waarschijnlijk. Een monnikenwerk, jawel, duizenden biografische schetsen, waarschijnlijk zo'n dertigduizend, omdat de invoering is gebaseerd op de familie. Op de kleinst mogelijke eenheid.'

## Lijsten

Voor de financiering van het monument is vijf miljoen beschikbaar. Lipschits: 'Gulden, nog niet omgerekend naar de euro. Daarvan gaat drie miljoen naar het opzetten van het project en twee miljoen naar het onderhouden van het monument. Het geld komt van het Verbond van Verzekeraars en Banken en maakt onderdeel uit van een overeenkomst over de afhandeling van oorlogspolissen. Het monument wordt dus gefinancierd uit de Marorgelden. Herinnert u zich nog die rel rond de joodse tegoeden en rond het Liro-archief? Dat archief van de Duitse roofofbank Lipmann-Rosenthal, waar de joden hun bezittingen moesten inleveren? Veertigduizend Lirokaarten zijn in



1997 teruggevonden en dat gaf een enorme reël, omdat bleek dat ambtenaren zich van alles hadden toegeëigend in een soort van loterij. Van het Liro-archief; het archief van Jokos, wat een schat aan informatie herbergt over joodse inboedels en het bedrijfsarchief van de Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklungen von Unternehmungen (NAGU) maken we actief gebruik voor het monument. De Duitsers hebben zorgvuldig vastgelegd wat ze van joden roofden. In 1942 verordonnerden ze dat joden al hun kunstvoorwerpen en kostbare bezittingen moesten inleveren. Die lijsten met kostbare voorwerpen zijn nu een waardevolle bron. Daarnaast lieten de Duitsers door de Nederlandse politiemensen, die actief waren betrokken bij het ophalen van joden uit hun huizen, inventarislijsten aanleggen van de inboedel van de verlaten woningen. Die huizen werden *gepulsd*, leeggehaald door het Amsterdamse bedrijf A. Puls. Die inboedellijsten zijn van onschatbare waarde. Je kunt precies zien wat mensen in huis hadden. Kamer tot kamer staat erin beschreven. Wat hadden ze in de hal staan en hangen? Een kleebrorstel aan de muur. Wat er op de vloer lag: een loper. In de keuken twee hanglampen, een canapé, een kolenfornuis, een tafel met een kleed erop en vijf branders, wat voor stoelen, hoeveel bedden, wat er in de kasten lag. In de tuin een tuinhuisje. Totaal absurd. Maar u moet niet te gering denken over de informatie die we daaruit halen. Tot in de kleinste details is alles beschreven. Aan de hand daarvan kun je reconstrueren hoe de joden leefden vlak voordat ze werden gedeporteerd. We kunnen niet alleen vertellen *wie* er woonden, maar ook *hoe* ze woonden. Uit de archieven is nog zoveel informatie te halen. Zeer recent hebben we de geboorte en trouwregisters uit Westerbork in het archief van Beilen ontdekt. Weer een nieuwe schat aan informatie. Geen bevolkingsgroep in Nederland is zo gedetailleerd beschreven als de joden vlak voor de deportaties.

### Treffers

'De basis van de website vormen dus de gezinnen', zegt Lipschits. 'Op het monument staan kleine staafjes in zeven soorten en verschillend van kleur. Voor alle leeftijdssoorten een aparte kleur. Zo zijn mannen boven de 21 blauw en is rood voor vrouwen boven de 21, half zo groot en groen is een jongen tussen de 6 en 21 jaar, en half groot en geel is een meisje in dezelfde leeftijdscategorie et cetera. Joodse instellingen krijgen een lange horizontale balk. Plaats de cursor op een willekeurige plaats of balk en er

komt een naam tevoorschijn. Je kunt ook een naam intikken en kijken wat voor treffers eruit rollen. Zal ik het eens laten zien? Kijk, ik tik Louis Swaab, dat was een vriendje van me.

Bij Louis Swaab krijg je drie treffers. Eentje ervan is een jongetje van tien jaar, net als ik toen. Klik daarop en de hele familie van het gezin van Jozef Swaab, met alle namen, komt eruit rollen. Ze woonden in de Agniesestraat in Rotterdam, net als wij. Weet u wat ook zo mooi is aan dit monument? Je komt veel meer te weten over de gewone mensen. Kijk, informatie over vips was er al, maar nu krijgt ook de gewone marktkoopman, zoals mijn vader was, weer zijn naam en plek, net als mijn moeder, zus en broers. Ons ouderlijk gezin: Sander Lipschits. Mijn broer Maurits staat nu nog bij het gezin, terwijl hij net was getrouwd. Zo'n onvolkomenheid moet nog uit de gegevens worden gehaald, want Maurits heeft vanwege zijn huwelijk recht op een eigen gezinsplek.'

'Ziet U hier, Sam Alexander Behr, zeven maanden oud, omgekomen in kamp Vught. Geboren op 6 oktober 1942, overleden 18 mei 1943. Opdat ook zijn naam niet uit Israël wordt uitgewist. Mijn nichtje, dat in 1939 werd geboren en nauwelijks heeft geleefd. En Levie Drielsma, sprak maar tien woorden per jaar, maar fluiten kon hij als een groot musicus. Gekke Lowietje noemden ze hem en vandaag de dag zou je hem waarschijnlijk achterlijk noemen. Dat soort van informatie, daar gaat het mij om. Deze naam komt trouwens uit een boek. Heel veel informatie kun je halen uit van die plaatselijk verschenen boeken over de oorlogsjaren, herinneringsboeken. Via via komen die weer bij ons terecht.'

'Een lege staaf bij een familie betekent dat iemand de oorlog heeft overleefd. Over die persoon staat niets vermeld. Ook geen naam. Dat is in verband met de bescherming persoonsgegevens. We hebben te maken gehad met een proces en de rechter besliste dat een overledene geen rechten heeft wat dat betreft. Op verzoek van de rechter geven we

geen gegevens over de leeftijd of het geslacht van het familielid dat overleefde. Pijnlijke informatie, of iemand een misdadiger was, dat komt er ook niet. Pas geleden heb ik politiedossiers en politiebalden doorgenomen. Als je dan leest over die joodse 'misdadiger' die weigerde om zijn eigen fiets in te leveren, ja kijk, dat dan natuurlijk weer wel. Het enige wat we niet opnemen is het kleine lijstje van joden, die andere joden hebben verraden. Voor mij voelt het als een persoonlijk falen als ik iemand niet kan plaatsen. Dan lees ik in het Algemeen Politieblad

over een vondeling, wetende dat alle vondelingen werden aangemerkt als een joodse kind. Of over een lijk van een joodse man, dat uit de gracht is gedregd. Mensen zonder naam, die geen plaats krijgen. Daarvan lig ik 's nachts wakker.'

### Medelijden

'Ik zal u nog eens iets navrants tonen. Het aantal joodse kinderen dat werd geboren tijdens de oorlogsjaren. Kijk, dan voer je 1942 in, komen er een getal van 591 uit; in 1943 zijn het er 267; in 1949 nog slechts 19 en in 1945, dat weet ik al...geen. Ik kan ook kijken hoeveel kinderen er zijn geboren op dezelfde dag als ik: 19 november 1930. Drie mensen: Mozes Waterman, vermoord in Auschwitz op 19 augustus 1942, Clara Stouwer vermoord in Sobibor op 11 juni 1942 en Hendrina van Delft, vermoord in Auschwitz op 26 oktober 1942.'

'De leiding van dit hele project is in handen van dr. Karin Hofmeester van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. Ik ben directeur van de stichting van het monument en inhoudelijk supervisor. De gegevens zijn ook nog niet openbaar. In feite zijn we bezig met het derde proefproject en zal de site pas in het voorjaar van 2005 in de lucht gaan. De verwachting is dan wel dat het helemaal interactief is, zodat iedereen die materiaal heeft, iets kan insturen. Met name naar foto's zijn we nog op zoek. Er moet nog zoveel onder de mensen zijn. Tenminste afgaande op wat dagelijks binnenkomt. Eigenlijk zou je dus kunnen stellen dat dit een monument wordt, dat nooit af komt. Ons project loopt door tot 1 juni 1945. Nogal wat mensen zijn overleden na de oorlog, aan de gevolgen van de Sjoa. Weet u, gisteren was ik bezig met de invoering van biografie nummer 6479. Zeven dagen in de week ben ik hiermee bezig, maar niemand hoeft medelijden met me te hebben. Ik zie het als een eer. Het is een monument voor de joodse gemeenschap.'

*door Maria van Haperen*